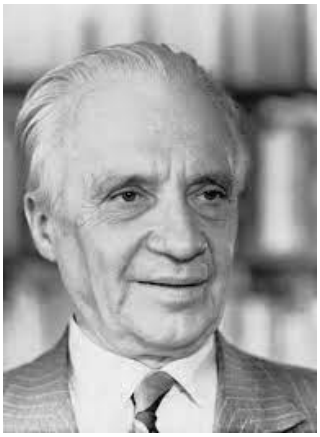

Fráter Zoltán

Születésnap – Király István 100

Forró volt a nyár 1921 júliusában. Tizenötödikén, pénteken délben harminckét fokot is elért a hőmérséklet. Angliában, Amerikában magasra szökött a halálesetek száma napszúrás és hőguta következtében.

Az MTI ekkor jelentette Genfből, hogy négy-öt hónapon belül az összes oroszországi hadifogoly hazatérhet Magyarországra. Itthon a pénzügyminiszteri rendelet értelmében ezen a napon lehetett utoljára levonás nélkül becserélni a tízezer és ezer koronás bankjegyeket. A nemzetgyűlés pénteki ülése Beniczky Ödön volt belügyminiszter sürgős interpellációjával belenyúlt a késő délutáni órákba, és olyan viharosan zajlott, hogy a közbekiabálások miatt az ülést egy ízben fel is kellett függeszteni. Gróf Bethlen miniszterelnök válaszát azonban egyhangúlag elfogadták. Döntöttek a hadifoglyok hazaérkezésének ügyében, majd a forgalmi adó általános vitáját folytatták.

A magyar tudományosságot súlyos veszteség érte ezen a napon: meghalt Haraszti Gyula egyetemi tanár, a bölcsészeti kar dékánja, a francia irodalom európai hírű kutatója. Hatvanhárom éves korában, péntek délelőtt szívgyöngeség vetett véget szakadatlan munkásságban eltelt életének. Haraszti tanár úr eleinte magyar irodalomtörténettel foglalkozott. Csokonairól, Aranyról, Madáchról, s a magyar költészet népies irányáról értekezett. Utolsó művének nyomdai levonatát halálos ágyán korrigálta.

Ezen a napon egy Gömör megyei kis faluban a református lelkésznek fia született. István névre keresztelték. Apja magasra emelte a gyermeket, s ennyit mondott neki:

– Nagyra nőj, fiam.

A kisfiú nem nőtt nagyra, de nagy ember lett.

Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, elvi állásfoglalások kialakítója, parlamenti képviselő, aki tetteivel szolgálni akart. Professzor, akadémikus, akit mindvégig tanár úrnak lehetett szólítani. Nem volt olyan munkatársa, akivel összetűzése ne lett volna. És nem volt olyan munkatársa, akin ne segített volna.

Élete utolsó tíz évében ismertem csupán Király Istvánt. Olyannak látom és láthatom csak, amilyennek akkor tapasztaltam. Ki ne tudott volna ötvenes évekbeli „viselt dolgairól", hithű kommunistaságáról és közéleti szerepléséről? A mai kibicek, bírálók, lekicsinylők vajon teljes mértékben bizonyosak abban, hogy mit tennének, hogyan cselekednének a diktatórikus megfelelési kényszer hatása alatt, ha az életükről, a pályájukról lenne szó? Könnyű ma nevetni, fintorogva gúnyolódni a Magyar Dolgozók Pártjában szerepet vállalók hirtelen véleményváltozásain, és idézni az 56 után már a másik oldalhoz tartozó szembenállókat, akik egyébként néhány esztendővel azelőtt publikálással, díjazással szintén ott voltak a tűz közelében. Részemről ugyancsak örültem, hogy a hetvenes-nyolcvanas években élek, és nem negyedszázaddal előbb, a hideglelős, agyonpolitizált korban. Persze ettől még manapság, jóval keményebb feltételek között létezve, nincs kedvem visszasírni az atyáskodó szocializmust. A fiatalságomat, az egészségemet, azt igen! Osvát Ernő pályaképével bíbelődtem, léhán és lelkesen, mert nem tudtam még, hogy paródiát rajzoljak az ő modorában, vagy saját hanggal kísérletezzem. Annak a könyvnek minden sora, minden adata Osvátra vonatkozik. Később jöttem rá, hogy a részletek összességén túl, az írásmű egészét tekintve másról is szól a mese. Úgy ábrázoltam Osvátot, mintha Királyról írtam volna, az ő mágikus személyiségéről. S nem indokolatlanul. A lélekrajz eleven példáját, a megélt mintát neki köszönhetem. Amit megértettem az öngyilkosságig konok szerkesztő lényéből, benne nap mint nap megtestesülni láttam. Akárcsak a *Nyugat* tragikus sorsú kéziratolvasója, tudott démonikus lenni, velem is volt az. Szakdolgozatomat – néhány havi munka eredményét – fejezetről fejezetre bemutatva, az egyetemi félév végén beszéltük meg. Egyik alkalommal a filológiai megalapozottságot hiányolta. Megfogadva a bírálatot, a következő részben a felfedezések, hivatkozások, utalások tömegét sorakoztattam fel. Erre azt mondta, szeretné, ha elsősorban nem filológiával foglalkoznék. Meglepődtem, hiszen a múltkor még ebbe az irányba terelt. Ugyanakkor mulattam is az eseten, hiszen éreztem, hogy ez valamiféle próba, a tűrőképességemet teszteli vagy azt, hogyan viselem a kritikát. Akkor dolgozott az *Intés az őrzőkhöz* utómunkálatain, a jegyzetek egységesítésén, a név- vers- és tárgymutató összeállításán. Soha még célzást sem tett arra (tanári tekintélyét felhasználva), hogy névtelen közreműködőként részt vehetnék az eléggé mechanikus, noha nagy figyelmet igénylő folyamatban. Ádáz „ellenségei" nemigen voltak már akkor, legfeljebb vitapartnerei. De még politikai ellenfelei, a másként gondolkodók, akik nézeteit és kivált ötvenes évekbeli kritikai tevékenységét egyenesen romboló hatásúnak tartották, még ők is elismerték, hogy „verset elemezni, azt tud". Kora

legfrissebb irodalomtudományi irányzatát, a strukturalizmus módszerét mélyrehatóan ismerte és alkalmazta Adyról szóló tekintélyes köteteiben.

Jó gazda volt, rengeteget dolgoztatott. Magamtól aligha szorgoskodtam volna. Vele szemben kötelezőnek éreztem. Igényessége ösztönzött. Három alapelvet tanultam tőle az úgynevezett élettel kapcsolatban. „Nulla dies sine linea", egy nap se teljék el vonás (írás) nélkül – dolgozni, írni és tanulni kell, kitartóan, nap mint nap. Goethét idézte az elmélet és az élet különbségéről, és Adytól a *Véres panorámák tavaszán*-t. Azóta kezdem lassanként érteni, hogy a haza talán nem is egyéb, mint szakadatlan „Keresni egy bús kis országnak álmát", s legvégül csupán annyit mondani: „Üdvözlet a győzőnek". Most, közeledve ahhoz a korhoz, amennyit ő élt, és hasonló, bár egyelőre nem olyan gyors lefolyású betegséggel küzdve, kénytelen vagyok komolyabban venni a tőle tanultakat.

Aki nem ismerte, nemigen érti, miért övezte – főleg a hetvenes években – gyorsan növekvő, majd egyre apadó népszerűség. Kiváló előadó volt, mondanivalóját egymást erősítő, egymásból következő érvek rendszerében fejtette ki. Megfontolt, töprengő hangvétele, kutatói gyakorlata, amelynek során következetesen cédulázta és elemzéseibe beépítette a saját állításait megkérdőjelező ellenvéleményeket, elmélyedésre késztette hallgatóit. A mindent nagyobb összefüggésekben láttató, „távlatos" gondolkodás, a kissé komolykodó, patetikus beszédmód egy idő után azonban mind kevésbé vonzotta a fiatalokat. Emlékezésekből tudjuk, milyen tanár volt Gyulai Pál, Riedl Frigyes, Babits Mihály. Király István egyéniségét, hangját filmfelvételek őrzik. Hatása a szenvedélyes és elfogult világképelemzésen túl személyes varázsában is rejlik.

Aki meghal, öcsénkké, fiunkká válik, még ha bátyánk, apánk volt is. A halál fiatalít és örökéletűvé tesz. Halála napján, 1989. október tizenkilencedikén még ragyogott az ősz. A hajnali köd a délelőtt folyamán mindenütt felszállt. A fázós éjszaka után megenyhült a levegő, sokáig sütött a nap.

A svéd akadémia ezen a napon jelentette be, hogy az év irodalmi Nobel-díját a spanyol irodalom nagy öregje, a hetvenhárom éves Camilo José Cela regényíró kapta, teljes életművéért. Az amerikai képviselőház hatórás vita után megszavazta Lengyelország és Magyarország nagy összegű támogatását a következő három esztendőre.

A magyar alkotmány megújításával az ország államformája ekkor lett köztársaság.

A budapesti Kossuth téren (egy nagyon elcsendesedett lakástól nem messze) reggel kilenc órakor folytatódott a parlament ülésszaka. A honatyák közfelkiáltással kinyilvánították együttérzésüket Tőkés László református lelkész iránt, aki ellen a román hatóságok eljárást indítottak. Ezt

követően elítélték az újra jelentkező nyilaskeresztes eszmét, majd befejezték a párttörvény előző este félbemaradt tárgyalását.

Amikor megtudtam a halálhírt (legkedvesebb „házában", az egyetemen tudtam meg), természetesen útnak indultam, hogy elmenjek hozzá. A Duna-partra siettem, amerre ő szokott hazasétálni. Már a szállodák elé értem, amikor felötlött bennem, hogy hova is megyek, kihez és minek. Hirtelen nem lett értelme semminek, de éppen ezt akartam elmondani neki. Tehetetlenül felnevettem, mint akinek egy régi vicc jut az eszébe, aztán szépen sarkon fordultam. Beláttam vereségemet. Arra gondoltam, hogy mi mindent várt tőlem, mi mindennek kellett volna lennem az ő tervei szerint. Hát ezekből nem lesz semmi, már akkor rádöbbentem. Hozzá indultam önkéntelenül, az országház terére, de még az akadémiáig se jutottam. Felnéztem Eötvös József szobrára, megkerültem a szónoki pózba dermedt bárót, és szépen hazamentem.

Ezen a délutánon végérvényesen véget ért az a szellemi sakkjáték, amely beszélgetéseinket jellemezte. Lehetetlenné vált tovább vitatkozni, értetlenkedni és csodálkozni. A vita fonalát vágta el olyan érvvel, amelyre nincs válasz többé. Amíg tehette, szenvedélyesen foglalkozott irodalom és ideológia összebékítésével, közügyek intézésével. Belehalt, mert mások helyett is élt, talán túlságosan is. Hitte, hogy lehet a világon segíteni. Ebben volt köztünk némi nézeteltérés. A fejcsóválás és legyintés reménytelenségétől mára odáig jutottam, hogy szeretnék hinni a dolgok mindenkori jobbra fordulásában.

És jött a nyár a következő évben, forró és szeszélyes, ilyen-amolyan közép-európai nyár. Június végén megszületett a fiam. Kislányunk után a második baba volt, nem kényeztettük, fiúnak mindent bírni kell. A gyerek, akit a Kételkedőről neveztünk el, még nem sejtett semmit, gyanútlan volt, szinte hívő. Nem érdekelték történelmi kérdések, leleplezések, nem érdekelte a múlt. Ordított és bőgött, egészen jelen idejűen.